

Szostek, Błażej

Religijność a lęk u członków neokatechumenatu

Warszawskie Studia Pastoralne 15, 123-132

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BŁAŻEJ SZOSTEK*

RELIGIJNOŚĆ A LĘK U CZŁONKÓW NEOKATECHUMENATU

Religiousness and anxiety of the Neocatechumenates

Psychologia jako dyscyplina naukowa na przestrzeni lat dość często zajmowała się złożoną problematyką religijności. Religijność rozumiana była rozmaicie, często skrajnie przez różne kierunki psychologiczne i badaczy. Zygmunt Freud patrzył na nią przez pryzmat zagrożenia dla człowieka i kompensatę niespełnionych pragnień organicznych. Carl Jung i Viktor Frankl postrzegali ją jako konieczną część składową ludzkiej psychiki, która bierze udział w integracji osobowości. O religijności jako źródle integrującym osobowość człowieka pisał również wielokrotnie Gordon Allport. Wymienione postacie, a także ich następcy dali podwaliny służące do późniejszych coraz dogłębszych analiz fenomenu religijności. Analizy te odbywały się w dwóch skrajnych wymiarach: marksistowskim oraz chrześcijańskim. Pierwszy z nurtów uznawał religijność za siłę hamującą i niszczącą rozwój człowieka, drugi oparł się

* Błażej Szostek – doktor nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej oraz magister psychologii klinicznej. Zatrudniony na stanowisku adiunkta na Wydziale Teologicznym UKSW. Prowadzi także wykłady zleczone z zakresu psychologii rozwojowej, psychologii wychowawczej i psychologii społecznej w Szkole Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie.

na fenomenologiczno-humanistycznym nurcie, gdzie religijność pozwala doświadczyć piękna, dobra, sprawiedliwość etc.

W badaniu religijności i wspólnot religijnych szczególne miejsce zajmuje psychologia religii, badająca zjawisko religijności samo w sobie, a także pod kątem związku religijności z życiem psychicznym człowieka. Prowadzone w ostatnich latach prace badawcze z zakresu psychologii religii szczególnie koncentrują się na badaniu: wskaźników dojrzałej i niedojrzałej religijności, koncepcji Boga w danym typie religijności, autentyczności przekonań religijnych, religijności personalnej i apersonalnej, wspólnotowym wymiarze religijności oraz badaniu religijności poszczególnych grup ludzi wraz z korelacjami z różnymi wymiarami osobowościowymi. Niniejszy artykuł podejmie próbę ukazania jak religijność przekłada się na poziom lęku jako stanu i jako cechy u grup neokatechumenalnych.

Podstawę artykułu będą stanowiły prowadzone przeze mnie w 2008 roku badania członków Neokatechumenatu należących do warszawskich wspólnot. Powodem zainteresowania się Neokatechumenatem jako grupą badawczą była

tocząca się wtedy wewnątrz Kościoła ożywiona dyskusja dotycząca miejsca Neokatechumenatu w Kościele¹. Wtedy jak i obecnie niektórzy dostrzegają w Neokatechumenacie nadzieję dla Kościoła, inni upatrują zagrożenia, które ich zdaniem przejawiać się może w różnych zmianach dokonanych w liturgii i w wymiarze nauki dogmatycznej Kościoła Katolickiego. Określają oni wspólnoty, jako twory heretyckie stanowiące

¹ Zob. E. Skotnicki, *Neokatechumenat – szansa czy zagrożenie dla Kościoła?*, Kielce 2000; E. Zoffoli, *Czy „droga” Neokatechumenatu jest prawowierna?*, Komorów 1999; E. Marighetto, *Tajemnice Drogi Neokatechumenalnej*, Warszawa 2006.

zagrożenie dla Kościoła i dla samych członków opisywanej wspólnoty. Nie starając się deprecjonować którejsz ze stron tych teologicznych dyskusji można stwierdzić, że Neokatechumenat jest bytem zauważonym w ponad miliardowej wspólnocie Kościoła Katolickiego. Wspomniana dyskusja obecna jest w Kościele także teraz, choć w mniejszym nasileniu, czego powodem są dekryty Stolicy Apostolskiej, aprobujące Neokatechumenat². Drugim powodem przebadania Neokatechumenatu jest niewielka ilość badań empirycznych opisujących tę grupę. Jest to o tyle zaskakujące, że grupy neokatechumenalne obecne są w ponad 100 krajach, a ich liczba dynamicznie wzrasta, szczególnie w krajach gdzie zeświecczenie społeczeństwa jest znaczne.

Podjęcie próby przebadania poziomu lęku u grup neokatechumenalnych był nieprzypadkowy. Lęk towarzyszy każdemu człowiekowi przez całe życie i odgrywa w nim istotną rolę. Lęk może mieć dla człowieka znamiona pozytywne, ponieważ jako inicjator ucieczki i obrony chroni go przed niebezpieczeństwem. Czasami jednak nadmiar lęku powoduje zaburzenia lękowe. Zaburzenia te dotyczą 2-5% populacji. W prezentowanym badaniu przebadany został poziom lęku jako stanu i jako cechy. Pierwszy rodzaj lęku określony jako cecha, uzewnętrznia się tym, że człowiek, reprezentujący jego wysoki poziom, reaguje na niegroźne sytuację lękiem niewspółmiernie silniejszym do obiektywnego zagrożenia. Drugi rodzaj określony jako stan ujawnia się najczęściej, przez uczucia obawy i napięcia wraz z towarzyszącym tym objawom pobudzeniem układu nerwowego.

² Zob. M. Czerska, *Droga Neokatechumenalna*, w: http://ekai.pl/wydawnictwa/temat_dnia/x50529/droga-neokatechumenalna/ (20.02.2012 r.).

Celem badania była chęć pełniejszego spojrzenia na religijność osób znajdujących się we wspólnocie neokatechumenalnej oraz w oparciu o badanie empiryczne, na próbie wykazania związku religijności z poziomem lęku, jako stanem i jako cechą. Celem pośrednim założonym przeze mnie było również poznanie specyfiki religijności Neokatechumenatu.

Na początku badania postawiono hipotezę, która mówi, że religijność ma wpływ na poziom lęku a członkowie neokatechumenatu będą mieli niższy poziom lęku niż osoby praktykujące, ale nie uczestniczące tak intensywnie w życiu religijnym. Hipoteza ta ma podstawy w wynikach badaniach prowadzonych przez psychologów wywodzących się z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – Władysława Prężyny oraz Józefa Bazylaka. Udowodnili oni, że częste praktyki religijne, głębsze doświadczanie wspólnoty, bardziej rygorystyczna moralność wiąże się z niższym poziomem lęku i odwrotnie – wysoki poziom lęku będą reprezentować osoby, których intensywność religijna jest niska.

Strategia badania

• Charakterystyka badanych grup

Grupę badawczą stanowili członkowie Drogi Neokatechumenalnej, będący po pierwszym skrutinium odbywającym się na ogół po 2-3 latach od momentu wstąpienia na Drogę. Przebadani z grupy badawczej, odbywają swoją formację w parafiach warszawskich. Grupę kontrolną stanowili losowo wybrani praktykujący katolicy, którzy nigdy nie byli i nie są związani z Drogą Neokatechumenalną. Zarówno do grupy badawczej jak i kontrolnej dobór osób odbywał się na drodze randomizacji.

Wiek osób biorących udział w badaniu zawierał się w przedziale od 20 do 40 lat. Średnia wiek wynosiła 30,47 lat. Grupy badawcza i kontrolna wyrównane były pod względem wieku.

- **Metody badań (narzędzia badawcze)**

Do badania użyto dwóch kwestionariuszy: Inwentarzu Stanu i Cechy Lęku STAI, którego głównym twórcą był Charles D. Spielberger, oraz Postaw Religijnych autorstwa Dirka Hutsebauta.

Pierwszy z wymienionych jest narzędziem przeznaczonym do badania lęku rozumianego jako przejściowy i uwarunkowany sytuacyjnie stan jednostki oraz lęku rozumianego jako względnie stała cecha osobowości.

STAI składa się z dwu podskal, z których jedna (X-1) służy do pomiaru lęku-stanu, a druga (X-2) – lęku-cechy. Pytania składające się na obie skale umieszczone są po obu stronach jednego arkusza testowego. Każda podskala składa się z 20 pozycji, na które badany odpowiada wybierając jedną z czterech skategoryzowanych odpowiedzi. Rzetelność obu skal jest wysoka. Trafność teoretyczna obu skal potwierdzona została w wielu badaniach: wyniki w STAI korelują istotnie z wynikami narzędzi mierzących podobne do lęku konstrukty teoretyczne; trafność skali X-1 dodatkowo zweryfikowana i potwierdzona w licznych badaniach eksperymentalnych. Wykorzystuje się go do diagnozy przesiewowej i indywidualnej; skala X-1 przydatna dodatkowo w badaniach eksperymentalnych wymagających rejestrowania zmian nasilenia lęku.

Kwestionariusz Postaw Religijnych służy do badania specyfiki religijności. Składa się z 81 stwierdzeń, a zadaniem osoby badanej jest odpowiedzieć w jakim stopniu identyfikuje się z każdym z nich. Skala odpowiedzi, z której korzysta osoba badana zawiera się w zakresie od 1-7, gdzie 1 oznacza

„zdecydowanie nie zgadzam” się, a 7 „zdecydowanie zgadzam się”. W instrukcji znajduje się sugestia, aby unikać odpowiedzi „nie mogę się zdecydować”. Kwestionariusz składa się z 10 podskal, a każda podskala z 8 pytań. Podskale mierzą takie cechy religijności jak: zależność, autonomia, buntowniczość, wina, identyfikacja, współhumanitarność, norma etyczna, akceptacja przekonań, centralność religii, obawa przed niepewnością. Treści skal znajdujące się w kluczu są określone następująco: **Zależność** – człowiek odczuwa potrzebę pomocy Bożej, która konieczna jest do jego istnienia. Bóg jest widzialny jako Ktoś kto daje istnienie; **Autonomia** – odpowiedzialność człowieka wyrasta poprzez jego uniezależnienie od normatywnej funkcji, **Buntowniczość** – Bóg nie spełnia pewnych oczekiwań, wyzwalając bunt ze strony proszącego; **Wina** – Jednostka doświadcza poczucia winy i czuje się osądzana przez Boga; **Identyfikacja** – Jednostka identyfikuje się z Jezusem Chrystusem jako idealnym człowiekiem i wzorem, **Współhumanitarność** – Ukierunkowanie na Boga poprzez ukierunkowanie na człowieka. Bóg jest dostrzegalny i odnajdywany w ludziach; **Norma etyczna** – Bóg jest dostrzegalny jako norma absolutna; **Akceptacja przekonań** – Dogmaty stanowiące treść przekonań są bezwzględnie akceptowane; **Centralność religii** – stopień ważności jaką przekonania religijne odgrywają w codziennym życiu; **Obawa przed niepewnością** – poszukiwania większej obiektywnej pewności moich przekonań.

- **Zmienne i procedura badawcza**

W przeprowadzonym badaniu mierzono następujące zmienne: zmienną zależną, określoną jako wpływ religijności na poziom lęku, jako stan i jako cechę, oraz zmienną niezależną,

określoną jako przynależność do Drogi Neokatechumenalnej lub brak przynależności do Drogi Neokatechumenalnej.

W badaniu kontrolowano płeć oraz wiek osoby badanej. Badanie rozpoczynało się od prośby badającego o wypełnienie kwestionariuszy przez osobę badaną. Prośba motywowana była informacją o przyszłym wykorzystaniu wyników badań a pracy magisterskiej z psychologii. Badani otrzymali koperty z kwestionariuszami, poinformowani byli, że wszelkie instrukcje znajdują się na początku każdego z kwestionariuszy. Badanie było anonimowe, udział w badaniu dobrowolny. Badanie przeprowadzono bez ograniczenia czasowego w naturalnych warunkach.

Dyskusja wyników³

Założona na początku hipoteza, że członkowie Drogi Neokatechumenalnej uzyskają wyższe wyniki na skalach religijności, a niższe na skalach lęku potwierdziła się tylko częściowo.

Osoby z grupy badawczej uzyskują istotnie statystycznie niższe wyniki na skalach lęku jako stanu i jako cechy niż osoby z grupy kontrolnej. Wyniki te potwierdzają tezę J. Bazylaka oraz W. Prężyny. Pierwszy z nich dowiódł, że większa ilość praktyk religijnych, wiedzy religijnej, głębsze doświadczenie wspólnoty, bardziej rygorystyczna moralność, tym grupa przeżywa mniejsze nasilenie stanów lękowych⁴. Z badań Prężyny

³ Ze względu na obszerność opisu statystycznego, autor pominął go w artykule i przeszedł bezpośrednio do dyskusji wyników. Czytelnicy, którzy chcieliby się zapoznać z tą częścią badania, mogą nawiązać kontakt z autorem b.szostek@uksw.edu.pl

⁴ J. Bazylak, *Postawy religijne młodzieży i ich związek z wybranymi elementami osobowości*, Warszawa 1984, s. 152-153.

wynika, że człowiek, który prezentuje wysoki poziom niepokoju, będzie prezentował również niską intensywność życia religijnego⁵.

Grupy neokatechumenalne prowadzą bardzo intensywną formację religijną, przejawiającą się w głębokim doświadczaniu życia wspólnotowego przez m.in. tzw. krąg doświadczeń polegający na wspólnym dzieleniu się wydarzeniami ze swojego życia, które miały istotny wpływ na dojrzewanie w wierze. Dzielią się tam również swoimi doświadczeniami w walce ze słabościami. Można powiedzieć, że kręgi doświadczeń mają pewne cechy terapii grupowej. Druga mogąca mieć wpływ na wyniki badań jest intensywność praktyk religijnych przejawiająca się w dość dużej częstotliwości spotkań we wspólnocie. Nacisk kładzie się również na Drodze na formację intelektualną prowadzoną w ramach katechez przez katechistów i lektury pozycji teologicznych często o charakterze naukowym.

Wyniki badań, ukazują także mniejsze zróżnicowanie wyników na skali lęków w grupie badawczej. Może to być spowodowane tym, że grupa badawcza była bardziej homogeniczna niż grupa kontrolna. Wpływ na to może mieć również specyfika formacji neokatechumenalnej, gdzie aby przejść na kolejny etap drogi wszyscy członkowie przechodzą jednakową formację, rozważają podobne tematy w czasie cotygodniowych Liturgii Słowa i przekazywane im są jednakowe treści na tzw. konwiwencjach.

W skali religijności mierzonej Kwestionariuszem Postaw Religijnych osoby z Neokatechumenatu uzyskały wyższe wyniki w skali „Identyfikacja”. Oznacza to, że osoby będące na Drodze Neokatechumenalnej biorący udział w bada-

⁵ W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 85-88.

niu bardziej niż osoby praktykujące, ale nie będące związane z neokatechumenatem identyfikują się z Jezusem Chrystusem, jako idealnym człowiekiem i wzorem. Niższe wyniki badani członkowie Neokatechumenatu uzyskali na skalach „Współhumanitarność” i „Centralność religii”. Oznacza to, że mniej ukierunkowują się na Boga poprzez ukierunkowanie na człowieka i mniej odnajdują i dostrzegają Boga w ludziach. Również mniejszy jest stopień ważności jaką przekonania religijne odgrywają w ich życiu.

Badanie pokazało także występowanie negatywnego słabego związku wymiaru „Buntowniczość” oraz „Identyfikacja” z lękiem jako stanem oraz z lękiem jako cechą. Oznacza to, że im wyższe wyniki uzyskują osoby z Neokatechumenatu w skali „Buntowniczość” oraz „Identyfikacja” tym uzyskują niższe wyniki w obu badanych skalach lęku. W skali „Akceptacja przekonań religijnych” oraz „Obawa przed niepewnością” stwierdzono, że występuje istotnie negatywny słaby związek z lękiem, jako stanem. Oznacza to, że im wyższe wyniki uzyskują osoby z grupy badawczej w skalach „Akceptacja przekonań religijnych” oraz „Obawa przed niepewnością” tym uzyskują niższe wyniki w skali lęku, jako stan. W skali „Obawa przed niepewnością” występująca korelacja jest bardzo słaba.

Postawiona hipoteza znajduje potwierdzenie w wynikach empirycznych. Nie zawsze to potwierdzenie ma charakter całkowity, czasem jest ono tylko częściowe. Może to wskazywać na złożoność badanej problematyki. Interpretacja badań ma również pewne ograniczenia. Istotny może być tutaj poziom aprobaty społecznej na szczerą odpowiedź. Kolejnym ograniczeniem jest zawężenie badanej populacji tylko do wspólnot warszawskich, co jest pewnym sensie ogranicza perspektywę wyciągania wniosków o szerszym zakresie. Na wyniki może mieć też wpływ historia życia osób badanych i różnorodność

środowisk, z których się wywodzą i żyją. Ograniczeniem może być też krótki czas w jakim osoby z grupy eksperymentalnej są we wspólnocie dość krótko (kilka lat) co w perspektywie pełnej formacji wynoszącej około 30 lat może być zmienną zakłócającą.

Mimo tych ograniczeń wyniki badania mogą zostać praktycznie wykorzystane przez duszpasterzy Drogi Neokatechumenalnej, ponieważ obrazują pewne spektrum postaw religijnych tej wspólnoty, a także wskazuje na wzajemną korelację religijności i lęku.

SUMMARY

This article presents results of psychological research on the relationship of religion with anxiety. Questionnaire used in the *Study of Religious Attitudes* by Dirk Hutsebauta and *Inventory of State-Trait Anxiety* by Charles Spielberger. Test group were persons belonging to the Neocatechumenal communities.